

विष्णुपुर गाउँपालिका

विष्णुपुर, सप्तरी

मधेश प्रदेश, नेपाल

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: २

संख्या: ७

मिति: २०८२/०३/२६

भाग -२

विष्णुपुर गाउँ कार्यपालिकाबाट पारित

मिति : २०८२/०३/२६

बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा कार्यविधि, २०८२

बिष्णुपुर गाउँपालिका, सप्तरी
बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा कार्यविधि, २०८२

गाउँपालिकाबाट स्वीकृत मिति: २०८२/०३/२६ गते

बिष्णुपुर गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
बिष्णुपुर, सप्तरी
मधेश प्रदेश, नेपाल

बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा कार्यविधि, २०८२

बिष्णुपुर गाउँपालिकामा बालविवाह मुक्त अभियान सञ्चालन गरी बालविवाह मुक्त वडा तथा पालिका निर्माण गरी बालअधिकारको संरक्षण र प्रवर्धन गर्न वाञ्छनीय भएकोले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा (२) (१) र बिष्णुपुर गाउँपालिकाको प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७९ को दफा (४) बमोजिम दिएको अधिकार प्रयोग गरी बिष्णुपुर गाउँपालिकाले यो कार्यविधि जारी गरेको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** यस कार्यविधिको नाम “बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा कार्यविधि, २०८२” रहेको छ ।

२. यो कार्यविधि बिष्णुपुर गाउँपालिकाको बैठकले स्वीकृत वा अनुमोदन गरेको मितिदेखि लागू हुनेछ ।

३. **विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा:**

(क) “बालबालिका” भन्नाले अठार वर्ष उमेर पूरा नगरेका नागरिक सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “कार्यविधि” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाको “बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा कार्यविधि, २०८२” सम्भन्नु पर्छ ।

(ग) “कार्यपालिका” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिका सम्भन्नु पर्छ ।

(घ) “अध्यक्ष” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाको “अध्यक्ष” सम्भन्नु पर्छ ।

(ङ) “उपाध्यक्ष” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाको “उपाध्यक्ष” सम्भन्नु पर्छ ।

(च) “कार्यपालिका सदस्य” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाको सदस्यलाई सम्भन्नु पर्छ ।

(छ) “प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत सम्भन्नु पर्छ ।

(ज) “पीडित” भन्नाले बालविवाह भएका वा हुन सक्ने जोखिममा रहेका व्यक्ति सम्भन्नु पर्दछ ।

(झ) “समिति” भन्नाले यस बिष्णुपुर गाउँपालिकाको कार्यविधि अनुसार गठन भएको समिति सम्भन्नु पर्छ ।

(ञ) “बालविवाह” भन्नाले नेपालको प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको उमेर भन्दा अगाडि गरिने सबै किसिमका विवाहलाई सम्भन्नु पर्छ ।

- (ट) “वडा अध्यक्ष” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाका अन्तर्गत वडा अध्यक्षलाई सम्झनु पर्दछ ।
- (ठ) “वडा सदस्य” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाका अन्तर्गतका वडा समितिका वडा सदस्यहरूलाई सम्झनु पर्दछ ।
- (ड) “सामाजिक संस्था” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई स्थापना भएको गैर नाफामूलक संस्थालाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले यस्तै प्रकृतिका अन्य गैर सरकारी संस्था समेतलाई जनाउँछ ।
- (ढ) “निजी संस्था” भन्नाले कानून बमोजिम दर्ता भई स्थापना भएको नाफामूलक संस्थालाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले यस्तै प्रकृतिका अन्य फर्म वा कम्पनी समेतलाई जनाउँछ ।
- (ण) “रणनीति” भन्नाले बिष्णुपुर गाउँपालिकाका बाल विवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा पश्चात् त्यसलाई कायम राख्न लिने “बालविवाह मुक्त वडा तथा गाउँपालिका घोषणा दिगोपनाको रणनीति” सम्झनु पर्दछ ।

परिच्छेद - २

बालविवाह मुक्त वडा र गाउँपालिका घोषणा गर्दा अपनाइने प्रक्रिया

- गाउँपालिका तहमा विभिन्न उमेर, लिंग, जातजाति, वर्ग, धर्म, आस्था र समुदायका बालबालिका, किशोर, किशोरी, शिक्षक, स्थानीय बाल अधिकार समिति, वडा बाल अधिकार समिति, समाजसेवी, नागरिक समाज, धार्मिक अगुवा, जातीय अगुवा, प्रहरी, अभिभावक सँग बाल विवाहका विद्यमान कारणहरू र सो को समाधानका उपायहरूको बारेमा छलफल गरी गाउँपालिका स्तरीय बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्य योजना निर्माण तथा आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने ।
- वडा तथा गाउँपालिकाको वार्षिक रुपमा गरेको विवाहको तथ्यांक र त्यसमा पनि बालविवाहको अवस्थाको तथ्यांक संकलन तथा अध्यावधिक गर्ने ।
- बालविवाहको तथ्यांकको आधारमा बालविवाह बढी हुने वस्ती, टोल, समुदाय तथा वडा केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- गाउँपालिका तथा वडास्तरमा बालविवाह मुक्त घोषणाका लागि स्थानीय सरोकारवालाहरू समावेश गरी सर्वपक्षीय प्रारम्भिक बैठक आयोजना गर्ने र विद्यालय केन्द्रित अभियान सञ्चालन गर्ने ।
- बालविवाह विरुद्ध बालबालिकाहरूमा सचेतना अभिवृद्धि गर्न बाल अभियन्ताहरू तयार गरी बालबालिकाको नेतृत्वमा विभिन्न अभियान एवम् क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने । बालविवाहको असर बारे पोष्टर, ब्यानर बनाई ठाउँ ठाउँमा टाँस गर्ने ।
- वडास्तरीय/पालिकाको सरोकारवालाहरू बीचको बैठकमा बालविवाह मुक्त वडा र गाउँपालिका घोषणा गर्न आधारभूत सूचक माथि छलफल गर्ने ।

७. वडा कार्यालय, गाउँपालिका तथा सरोकारवाला संघ-संस्थाहरुबाट विनियोजित बजेटलाई मध्यनजर गरी गाउँ तथा वडास्तरीय बाल अधिकार समिति मार्फत बालविवाह मुक्त वडा र गाउँपालिकाको लागि कार्य योजना अन्तर्गत केन्द्रित कार्ययोजना निर्माण गरी विभिन्न वस्ती, टोल, विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा तालिम, घरदैलो, हस्ताक्षर अभियान, च्याली, अभिमुखीकरण, सडक नाटक तथा अन्तरक्रिया आदि जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

८. गाउँपालिका तथा वडा बाल अधिकार समिति, विभिन्न राजनैतिक दल, स्थानीय प्रहरी, स्थानीय संघ संस्था, बालक्लब, बालक्लब संजाल, किशोरी क्लब, युवा क्लब, विद्यालय, स्थानीय धामीभाँक्री, महिला समुह, सिलाइकर्मी, बाद्यवाधक, सिंगारकर्मी, संचारकर्मी, निगरानी समुह, आमा समुह, धार्मिक गुरुहरु र स्थानीय राजनीतिक दल मार्फत घरदैलो अभियान एवं हस्ताक्षर संकलन अभियान सञ्चालन गर्ने ।

९. गाउँपालिका स्तरमा बालविवाहको अवस्था विषयक राजनैतिक दल, बाल अधिकार समिति, बालक्लब, किशोरी क्लब, धार्मिक गुरु, धामीभाँक्री, महिला सञ्जाल लगायतका सरोकारवालाहरु बीच सार्वजनिक अन्तरक्रियात्मक संवाद एवम् सुनुवाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

१०. गाउँपालिकालाई बालविवाह मुक्त घोषणाका लागि स्थानीय बाल अधिकार समितिको सिफारिसमा गाउँपालिका कार्यपालिकाबाट निर्णय गर्ने र वडालाई बालविवाह मुक्त घोषणाका लागि वडास्तरीय बालअधिकार समितिको निर्णय अनुसार स्थानीय बाल अधिकार समितिको सिफारिसमा गाउँपालिका कार्यपालिकाको बैठकबाट निर्णयानुसार बालविवाह मुक्त वडा/पालिका घोषणाका लागि मिति, स्थान तय गरी विभिन्न तयारी उपसमितिहरु निर्माण गर्ने ।

११. बालविवाह मुक्त गाउँपालिका घोषणाका लागि स्थानीय रेडियो, अनलाइन मिडिया र पत्रिकाहरु सँगको समन्वय, सहयोग तथा साभेदारीमा प्रचार प्रसार गर्ने ।

१२. विवाहका लागि छपाइने कार्ड/निम्तो कार्डहरुमा बेहुला र बेहुलीको जन्म मिति अनिवार्य उल्लेख गर्नुपर्ने ।

१३. वडा तथा पालिका स्तरमा रहेका छपाखानाहरुमा जन्म मिति सहितको कार्ड छापने निर्देशन दिन अन्यथा कार्ड नछापने ।

१४. स्थानीय धार्मिक गुरु, जातीय अगुवा, धामीभाँक्री, पुरोहित, पण्डित, मौलाना, पाष्टर, लामा तथा ज्योतिषहरु मार्फत आजको दिन देखि २० वर्ष भन्दा मुनिका व्यक्तिहरुको विवाहको लगन नजुराउने तथा विवाह नगराउने प्रतिबद्धता गराउने ।

१५. गाउँपालिकाले स्थानीय प्रहरी सँग समन्वय गर्ने र बालविवाह हुन नदिनका लागि सामुदायिक जागरण तथा अन्तरक्रियाका साथै विभिन्न सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गराउने ।

१६. बालविवाह मुक्त वडा र गाउँपालिकालाई घोषणा कार्यक्रमका लागि विभिन्न स्थानीय सांस्कृतिक भलक, स्थानीय पहिरन र बाजागाजाहरु तथा अन्य सचेतनामूलक विभिन्न कला प्रस्तुतीहरुको तयारी गराउने ।

१७. बालविवाह मुक्त वडा र गाउँपालिका घोषणा सभाको आयोजना गर्ने र बालविवाह मुक्त वडा/पालिकामा सहयोग पुऱ्याउने व्यक्ति, संघ/संस्था तथा निकायहरुलाई सम्मान गर्ने ।

१८. बालविवाह मुक्त वडा घोषणाका लागि वडाको बाल अधिकार समितिले तथा पालिकालाई बाल विवाह मुक्त घोषणाका लागि स्थानीय बाल अधिकार समितिले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने ।

१९. वडास्तर तथा गाउँपालिकामा सञ्चालन भएका विभिन्न बालविवाह मुक्त अभियानहरुको प्रभावकारिता तथा असल सिकाईहरुको प्रचार प्रसार गर्ने ।

२०. बालविवाह मुक्त वडा तथा पालिका घोषणा भएपछि सर्वपक्षीय छलफलबाट बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणाका सूचकहरुमा प्रगति कायम राख्न पालिका तथा वडा तहमा देहाय अनुसारको एक अनुगमन संयन्त्र सहितको योजना निर्माण गर्ने ।

क) गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन समिति

१. संयोजक- उपाध्यक्ष, वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिका सदस्य बिष्णुपुर गाउँपालिका ।
२. सदस्य - कार्यपालिका सदस्यहरु - २ जना ।
३. सदस्य - प्रमुख, महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा ।
४. सदस्य - प्रमुख, शिक्षा शाखा ।
५. सदस्य - प्रमुख, स्वास्थ्य शाखा ।
६. सदस्य - प्र.अ.ले तोकेको सामुदायिक विद्यालय मध्येबाट- १ जना ।
७. सदस्य - अध्यक्ष, उपाध्यक्षले तोकेको विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट- १ जना ।
८. सदस्य - प्रतिनिधि, स्थानीय प्रहरी इकाई १ जना ।
९. सदस्य - संयोजक, नगर बालक्लब सञ्जाल २ जना (१ जना बालिका सहित) ।
१०. सदस्य - समितिले मनोनयन गरेका बाल अधिकारकर्मी - २ जना ।
११. सदस्य - स्थानीय गै.स.स. प्रतिनिधि १ जना ।
१२. सदस्य - संयोजकद्वारा मनोनित १ जना (कानून व्यवसायी) ।
१३. सदस्य-सचिव - प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत ।

ख) वडास्तरीय अनुगमन समिति

१. संयोजक - वडाअध्यक्ष वा निजले तोकेको प्रतिनिधि ।
२. सदस्य - २ जना वडा सदस्यहरु (१ जना महिला सदस्य) ।
३. सदस्य - प्रहरी प्रतिनिधि ।
४. सदस्य - स्वास्थ्य प्रतिनिधि ।
५. सदस्य - वडाअध्यक्षले तोकेको प्र.अ./शिक्षक- १ जना ।
६. सदस्य - वडाअध्यक्षले तोकेको वि.व्य.स. अध्यक्ष वा प्रतिनिधि १ जना ।
७. सदस्य - सचिव - वडा सचिव ।

पालिका र वडास्तरीय अनुगमन समिति आफैले कार्यविधि निर्धारण गरी कार्य गर्न सक्ने छ ।

वडा र पालिकालाई बालविवाह मुक्त घोषणाका सूचकहरु

गाउँपालिकाका वडाहरु र गाउँपालिकालाई बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा गर्नका लागि देहाय अनुसारका सूचकमा ९० प्रतिशत भन्दा बढी अंक हासिल गरेको हुन पर्ने छ । बालविवाह मुक्त क्षेत्र घोषणा गर्नु अघि सम्बन्धित वडा र गाउँपालिकाले सूचक प्राप्तिको सुनिश्चितताको लागि मूल्यांकनको प्रभावकारी व्यवस्था गर्नु पर्ने छ ।

१. वडा र पालिकामा विवाहका घटनाहरुको तथ्याङ्क तथा अभिलेख चुस्तदुरुस्त राखेको हुनु पर्ने छ ।

२. गाउँपालिकामा बाल संरक्षण प्रणाली स्थापना भएको, बाल संरक्षण सम्बन्धी कार्यविधि स्वीकृत भइ कार्यान्वयन भएको, बालविवाह अन्त्य सम्बन्धी कार्य योजना तयार भएको, बालकल्याण अधिकारीको व्यवस्था भएको, बालकोष स्थापना भएका हुनु पर्ने ।

३. सबै बालबालिकाहरुको अनिवार्य जन्मदर्ता गर्ने गरिएको हुनु पर्ने ।

४. वडास्तरीय र पालिकास्तरीय बालअधिकार समितिहरु गठन भइ क्रियाशील भएको हुनु पर्ने ।

५. पालिकास्तरमा भएका समुदायमा आधारित संस्था/समिति निगरानी समूहहरु बालविवाह विरुद्ध सक्रिय एवम् क्रियाशील भएका हुनु पर्ने ।

६. बालविवाहका घटनाहरुको उजुरी तथा सम्बोधन संयन्त्र वडा तथा पालिकास्तरमा निर्माण भई सञ्चालनमा आएको हुनु पर्ने ।

८. धामीभाँक्री, वाद्यवादक, पण्डित, मौलाना तथा पुरोहित आदिले बालविवाह गराउन छाडेको तथा बालविवाह विरुद्धको अभियानमा सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको हुनु पर्ने ।

९. बालविवाहको जन्ती/भोज/भतेर जस्ता कार्यहरुमा समुदायका व्यक्तिहरु सहभागी हुन छाडेको हुनु पर्ने छ ।

१०. घरदैलो अभियान मार्फत वस्ती तथा वडाका सबै बालबालिका, किशोर किशोरी र अभिभावकहरुलाई बालविवाहका विषयमा सचेत गराई बालविवाह हुन नदिने र कदाचित भएमा कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने प्रतिबद्धता गराएको हुनु पर्ने ।

११. बालबालिका आफैले गरेको वा स्वेच्छिक विवाह समेतलाई आवश्यकता अनुसार मनोविमर्श सेवा दिई बालबालिकालाई आफ्नै अभिभावकको जिम्मा दिने वा आवश्यकता अनुसार आवधिक हेरचाह गृहमा राखी सेवा प्रदान गरेको हुनु पर्ने ।

१२. बालविवाह मुक्त वडा घोषणा गर्नको लागि वडाको वार्षिक तथ्यांक अनुसार जम्मा विवाह मध्ये उमेर पुगी गरेको वा कानूनले स्वीकार गरेको विवाहको तथ्यांकमा ९० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी पुगेको

हुनु पर्ने वा बालविवाह मुक्त घोषणाको अधिल्लो वर्ष कम्तिमा ८० प्रतिशत बालविवाहमा कमी आएको हुनु पर्ने छ ।

१३. गाउँपालिकालाई बालविवाह मुक्त घोषणा गर्नका लागि गाउँपालिकाका सबै वडाहरू बालविवाह मुक्त वडा घोषणा भएको हुनु पर्ने छ ।

१४. वडा तथा पालिकामा अनिवार्य विवाह दर्ता गर्ने गरिएको हुनु पर्ने ।

परिच्छेद - ४

सरोकारवालाहरूको भूमिका

१. जन्मदर्तालाई बालबालिकाको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा लिई १८ वर्ष मुनिका सम्पूर्ण बालबालिकाको जन्मदर्ता गर्न सबै सरोकारवालाहरूले सहयोग गर्ने ।

२. बालविवाहका घटनाको न्यायिक प्रक्रियामा हुने हस्तक्षेपलाई पूर्णरूपमा रोक्नका लागि सबै सरोकारवालाहरू प्रतिबद्ध भई सहयोग गर्ने ।

३. विद्यालय, समुदाय एवम् सम्पूर्ण सार्वजनिक स्थलमा बालसंरक्षण सम्बन्धी संयन्त्र मार्फत आचार संहिता निर्माण गरी पूर्ण रूपमा लागु गर्ने ।

४. बालविवाह विरुद्धको अभियानमा सबै पक्षले स्थानीय बालअधिकार समिति तथा वडा बालअधिकार समितिसँग आवश्यक सहयोग र सहकार्य गरी बालविवाह निषेध गर्न सहयोग गर्ने ।

५. सबै सरकारी तथा गैर सरकारी संघ/संस्थाहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रममा बालविवाह विरुद्धको अभियानमा सहयोग पुग्ने क्रियाकलाप समावेश गरी सञ्चालन गर्ने ।

६. बालविवाह सम्बन्धी घटनाको स्थलगत अनुगमन पछि प्रतिवेदन तयार गरी स्थानीय/वडा बाल अधिकार समिति मार्फत कारवाहीका लागि सिफारिस गर्ने ।

७. पालिका बालअधिकार समितिको अगुवाइमा बालविवाह सम्बन्धी पालिकास्तरीय कार्य योजना निर्माण गरी लागू गर्ने ।

८. बालविवाह मुक्त वडा र पालिका घोषणा पश्चात् पनि समुदायस्तरमा नियमित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

परिच्छेद - ५

बालविवाह मुक्त वडा तथा पालिका घोषणा दिगोपनाको रणनीति

१. बालविवाह मुक्त वडा तथा गाउँपालिका घोषणा पश्चात् वडा तथा पालिकास्तरीय बालअधिकार समितिको नेतृत्वमा सबै सरोकारवालाहरू र बालबालिकाहरू सहितको उपस्थितिमा वार्षिक कार्ययोजना निर्माण गरिएको हुनु पर्ने छ ।

२. बालविवाह मुक्त वडाका सूचकहरुको प्रगति कायम राख्न तथा वार्षिक कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि वडा कार्यालय तथा गाउँपालिकाले आवश्यक बजेट विनियोजन गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको हुनु पर्ने ।

३. प्रत्येक बालबालिकाहरुको जन्मदर्ता सुनिश्चित गर्ने संयन्त्र स्थापना गरी कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको हुनु पर्ने ।

४. बालविवाहका घटनाको उजुरी र घटनाको सम्बोधन संयन्त्र वडा तथा पालिकास्तरमा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालनमा आएको हुनु पर्ने ।

५. पालिका तथा वडास्तरमा अर्धवार्षिक रुपमा बालविवाहको अवस्थाको प्रतिवेदनको बारेमा सरोकारवालाहरु सँग छलफल एवम् समीक्षा हुनुपर्ने ।

परिच्छेद - ६

विविध

१. यस कार्यविधिमा लेखिएको कुरामा यसै बमोजिम र अन्य कुराको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

२. बाधा अडकाउ फुकाउने अधिकार: यस कार्यविधिको कार्यान्वयनमा कुनै बाधा अडकाउ फुकाउनु परेमा व्याख्या गर्ने अधिकार बिष्णुपुर गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकालाई हुनेछ ।

३. संशोधन : यस कार्यविधिमा आवश्यकता अनुसार बिष्णुपुर गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाले आवश्यक संशोधन गर्न सक्ने छ ।